

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ БІОРЕСУРСІВ
І ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ УКРАЇНИ**

ПШЕСЛАВСЬКА СВІТЛАНА ОЛЕКСАНДРІВНА

УДК 373.5.091.3:821.161.2:17.022.1-027.553(043.3

**ФОРМУВАННЯ СІМЕЙНИХ ЦІННОСТЕЙ УЧНІВ 10–11 КЛАСІВ
ЗАСОБАМИ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ**

13.00.07 «Теорія і методика виховання»

Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Київ – 2019

Дисертацією є рукопис

Роботу виконано в Національному університеті біоресурсів і природокористування України Міністерства освіти і науки України

Науковий керівник кандидат педагогічних наук, доцент
Вишківська Ванда Болеславівна,
Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова,
доцент кафедри теорії та історії педагогіки

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор
Потапчук Тетяна Володимирівна,
Державний вищий навчальний заклад
«Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника»,
професор кафедри теорії та методики дошкільної
і спеціальної освіти

доктор педагогічних наук,
старший науковий співробітник
Гончар Людмила Вікторівна,
Інститут проблем виховання НАПН України,
провідний науковий співробітник
лабораторії виховання в сім'ї
та закладах інтернатного типу

Захист відбудеться «07» листопада 2019 року о 14⁰⁰ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.004.18 в Національному університеті біоресурсів і природокористування України за адресою: 03041, м. Київ, вул. Героїв Оборони, 15, навчальний корпус № 3, кімната 301

З дисертацією можна ознайомитися у науковій бібліотеці Національного університету біоресурсів і природокористування України за адресою: 03041, м. Київ, вул. Героїв Оборони 13, навчальний корпус № 4, кімната 41а

Автореферат розіслано «04» жовтня 2019 року

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

І. В. Сопівник

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Нові тенденції розвитку української держави характеризуються стрімкими змінами в багатьох сферах суспільства і в ментальності людей, в системі їх життєвих пріоритетів та ціннісних орієнтацій. Структурна трансформація цінностей в умовах реформ спровокувала ситуацію світоглядної дезорієнтації молоді, яка не вбачає пріоритет сім'ї як провідну цінність для людини. Водночас, саме позитивний характер трансльованих сім'єю цінностей є основою морально-духовної стабільності суспільства, забезпечення збереження своєрідності української нації і культурної ідентифікації особистості.

Напрями державної політики щодо формування сімейних цінностей визначено в нормативних документах, у яких відображено проблеми сімейного виховання старшокласників, зокрема: Сімейному кодексі України, Конституції України, законах України «Про освіту», «Про загальну середню освіту», «Про позашкільну освіту», «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю», «Про запобігання та протидію домашньому насильству», Концепції державної сімейної політики, Концепції національно-патріотичного виховання дітей і молоді, Концепції виховання гуманістичних цінностей учнів загально-освітньої школи, Концепції сімейного виховання в системі освіти України «Щаслива родина» на 2012–2021 роки та інших документах. Зокрема, у них наголошується на необхідності зміцнення української родини, охорони державою сім'ї, дитинства, материнства, батьківства, формування сім'ї нового типу, зміцнення статусу сім'ї, родини, запобігання домашньому насильству, визначення обов'язків батьків відносно виховання дітей, стабільності в сім'ї.

У «Концепції літературної освіти» зазначено, що одним із важливих напрямів української освіти є гуманітарний, який забезпечує духовний розвиток учнів. Серед навчальних дисциплін гуманітарного циклу особливе значення має література як мистецтво слова і спосіб формування загальної культури людини, її моральних орієнтацій і цінностей. Найбільш сприятливим для формування духовного світу учня, його цінностей є уроки літератури, що передбачають можливість на прикладі життєпису героїв і подій у творах показати позитивні або ж негативні якості особистості; через проникнення в психологію дійових осіб літературних творів, через з'ясування учнями складних людських взаємовідносин, зокрема в сім'ї, заглибитися у духовний світ твору; використання народного досвіду виховного потенціалу сім'ї, її ролі в збереженні національних, культурних і сімейних цінностей.

Аналіз наукових джерел засвідчив, що вивчення різноманітних параметрів аксіосфери молоді проводилося значною кількістю дослідників. Філософські основи цінностей розроблялися вітчизняними і зарубіжними науковцями В. Андрущенком, С. Анісімовим, О. Дробницьким, А. Здравомисловим, М. Каганом, М. Лапіним, М. Мамардашвілі, М. Михальченко, Л. Панченко, В. Тугаріновим та ін. Психологічний аспект цінностей досліджували В. Анненков, В. Багіров, І. Бех, Л. Божович, Л. Виготський, А. Здравомислов, Г. Костюк, О. Леонтєв, С. Рубінштейн та ін.

У працях М. Боришевського, О. Вишневського, П. Ігнатенка, О. Ковальчук, З. Равкіна, Є. Скріннік, О. Сухомлинської, Г. Чижакова, Ж. Юзвак розкриваються педагогічні аспекти змісту та формування загальнолюдських гуманістичних цінностей.

У ряді наукових досліджень: сім'ю розглядають як соціальний інститут виховання (Вайнола Р., Капська А., Матвієнко О., Москалець В., Потапчук Т., Сопівник І. та ін.); окреслюють функції сім'ї (Мацьковський В., Савка В., Харчев А., Уманець Н. та ін.); вивчають співпрацю родини і школи (Журба К., Журецький Я., Корнієнко С., Стахів Л., Штихалюк О. та ін.); окремі аспекти взаємодії сім'ї та школи (Вакуленко О., Дьоміна І., Кириченко В., Костів В., Оржехівський В., Постовий В., Кравченко Т. та ін.); визначають роль школи як координуючого центру взаємодії сім'ї й педагогів (Захаренко С., Тригубенко В.); форми роботи з батьками (Дем'янюк Т., Карпенчук С., Мотрич Л., Омеляненко В., Рудь М., Ягупов В. та ін.); типи спілкування у сім'ї (Авдіянц Г., Алексеєнко Т., Гончар Л. та ін.); зміст сімейного виховання в зарубіжних країнах (Демченко О., Калашник Л., Янішевська З. та ін.); цінності родинного виховання (Ковбас Б., Короленко В., Стельмахович М., Семенов О.); підготовка молоді до сімейного життя (Гусак Н., Даник А., Даценко І., Йовенко Л., Кравець В., Мачуська І., Яворська Л. та ін.); формування усвідомленого батьківства (Братусь І., Зайцева З., Говорун Т., Овчарова Р., Радчук Г. та ін.); розвиток культури сімейних стосунків і підвищення педагогічної культури батьків (Алексеєнко Т., Гончар Л., Костів В., Овчарова Р., Сатір В., Стельмахович М. та ін.); формування культури міжособистісного спілкування старшокласників у їх підготовці до сімейного життя (Мачуська І.); виховання морально-ціннісних орієнтацій засобами творів світової художньої культури (Драченко В.); формування загальнолюдських моральних цінностей, духовний розвиток старшокласників у процесі вивчення української літератури (Бондаренко Г., Грива І.); сімейні традиції у формуванні моральних цінностей старшокласників (Вечерок Т.); трансформації сім'ї (Мітрікас А., Станкунене В.); вагомий внесок у дослідження проблем життєдіяльності сім'ї зробили зарубіжні вчені М. Боуен, П. Вацлавік, І. Голденберг, К. Маданес, С. Мінухін, Т. Парсонс, А. Редкліфф-Браун, Е. Фромм, Дж. Хейлі, Л. Хофман та ін.

Особливо актуалізується проблема формування сімейних цінностей, коли йдеться про старшокласників закладів середньої освіти, які сьогодні, з одного боку, формуються в умовах глибокої трансформації політичних, соціально-економічних, світоглядних і духовних основ життєдіяльності людини, а з іншого – виступають рушійною силою майбутніх соціокультурних перетворень країни. І саме від рівня сформованості в них системи сімейних цінностей, яка б утверджувала роль сім'ї як основи активної, творчої та самодостатньої життєдіяльності особистості, значною мірою залежатиме вирішення проблеми національного відродження.

Аналіз та узагальнення результатів наукових досліджень вітчизняних і зарубіжних учених, а також особливості формування сімейних цінностей старшокласників у процесі вивчення української літератури виокремлює ряд

суперечностей між: потребою суспільства в міцній родині, заснованій на загальнолюдських поняттях добра, взаєморозуміння, взаємопідтримки та недостатньою увагою до проблем сімейного виховання в закладах середньої освіти; зростанням ролі сім'ї в сучасних умовах розвитку суспільства, державотворення та недостатньою психологічною й методичною готовністю суб'єктів виховної роботи закладів середньої освіти до формування сімейних цінностей у старших школярів; значним аксіологічним потенціалом творів української літератури програми старшої школи та недостатнім їх використанням у навчально-виховній роботі з формування сімейних цінностей учнів 10–11 класів.

Актуальність проблеми, її недостатня теоретична й практична розробленість та виявлені суперечності зумовили вибір теми дисертаційного дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Тему дисертації затверджено Вченою радою Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова (протокол № 3 від 24 жовтня 2013 року) та узгоджено в Раді з координації наукових досліджень у галузі педагогіки і психології в Україні (протокол № 1 від 28 січня 2014 року).

Мета та завдання дослідження. Мета дисертаційного дослідження – обґрунтувати та експериментально перевірити методику формування сімейних цінностей старшокласників засобами української літератури.

Визначена мета передбачала виконання таких завдань дослідження:

- визначити сутність та розкрити структуру поняття «сімейні цінності»;
- виокремити та обґрунтувати критерії, показники й рівні сформованості сімейних цінностей учнів 10–11 класів;
- обґрунтувати педагогічні умови формування сімейних цінностей старшокласників засобами української літератури;
- розробити та експериментально перевірити методику формування сімейних цінностей учнів 10–11 класів засобами української літератури.

Об'єкт дослідження – процес формування сімейних цінностей старшокласників.

Предмет дослідження – методика формування сімейних цінностей учнів 10–11 класів засобами української літератури.

Методів дослідження: теоретичні – аналіз, систематизація й порівняння положень науково-педагогічної літератури для розкриття стану розробленості досліджуваної проблеми, визначення поняттєво-категоріального апарату дисертації та розкриття сутності та структури сімейних цінностей; узагальнення й систематизація для обґрунтування теоретичних засад дослідження; емпіричні – педагогічне спостереження, опитування, бесіда, анкетування, експертна оцінка для діагностики рівнів сформованості сімейних цінностей старшокласників; метод експертної оцінки для виокремлення педагогічних умов формування сімейних цінностей старших школярів засобами української літератури; педагогічний експеримент, аналіз педагогічного досвіду з метою доведення доцільності методики формування сімейних цінностей старшокласників засобами української літератури в загальноосвітньому

навчальному закладі; статистичні – t-критерій Стьюдента для перевірки однорідності контрольної та експериментальної групи, а також χ^2 для перевірки результативності експериментальної роботи щодо формування сімейних цінностей учнів 10–11 класів засобами української літератури.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що *вперше*:

– експериментально перевірено методику формування сімейних цінностей старшокласників засобами вивчення української літератури;

– визначено критерії та показники сформованості сімейних цінностей старшокласників, зокрема: когнітивний (знання правових норм функціонування сім'ї; знання про стилі сімейних відносин; розуміння сутності та важливості сімейних цінностей; інтерес до сімейних цінностей; визнання рівності членів сім'ї, повага до їх гідності; усвідомлення важливої ролі традицій у життєдіяльності сім'ї; усвідомлення власної відповідальності за міцну сім'ю); емотивний (відчуття потреби у шлюбі; бажання мати в майбутньому дітей; негативне ставлення до розлучень; несприйняття будь-яких проявів насильства в сім'ї (фізичного, сексуального, психологічного, економічного); емпатійність; розвинена потреба в моральній поведінці; розвинена потреба в самореалізації); поведінковий (виконання домашніх обов'язків, здоровий спосіб життя, участь у догляді за могилами родичів, турбота про членів сім'ї, допомога членам родини, демократичний стиль спілкування й відносин, самовиховання);

– обґрунтовано педагогічні умови формування сімейних цінностей учнів 10–11 класів засобами вивчення української літератури (забезпечення готовності суб'єктів освітнього процесу до формування сімейних цінностей старшокласників засобами української літератури; формування сімейних цінностей учнів шляхом використання інтерактивних методів навчання під час вивчення творів української літератури; налагодження творчої співпраці між вчителями, учнями та їх батьками в процесі формування сімейних цінностей, шляхом використання дидактичних фільмів, фільмів-екранізацій і театральних постановок творів української літератури);

уточнено поняття «сімейні цінності», «готовність суб'єктів освітнього процесу до формування сімейних цінностей старшокласників засобами української літератури»;

подальшого розвитку набули зміст, форм і методи виховної роботи, спрямовані на використання засобів української літератури у формуванні сімейних цінностей учнів старшої школи; методичний інструментарій формування готовності суб'єктів виховного процесу закладів середньої освіти до формування сімейних цінностей старших школярів засобами української літератури.

Практичне значення одержаних результатів полягає в розробленні та впровадженні: методики та педагогічних умов формування сімейних цінностей учнів 10–11 класів засобами вивчення української літератури (інтерактивних методів урочної («мікрофон», «велике коло», «незакінчене речення», «мозковий штурм», «аналіз дилеми», «карусель», «акваріум») і різноманітних форм позанавчальної роботи (творчих вечорів, літературної студії, театралізованих

презентацій, дискусій, диспутів, об'єднання за інтересами, консультацій, батьківських зборів, круглих столів, тренінгу, родинних конкурсів, літературних вікторин); авторської програми виховної роботи «Програма формування сімейних цінностей учнів 10–11 класів засобами української літератури», методичних рекомендацій щодо підвищення ефективності формування сімейних цінностей старшокласників.

Основні положення й висновки дисертації можуть бути використані в практичній діяльності класних керівників закладів середньої освіти, соціальних педагогів, які працюють з учнівською молоддю, учителів під час викладання української літератури у школі та навчальних дисциплін у закладах вищої освіти («Педагогіка сімейного виховання», «Соціально-педагогічна робота з різними типами сімей», «Технології соціально-педагогічної роботи»), для студентів спеціальностей «Соціальна педагогіка», «Соціальна робота», «Соціально-виховна робота»; при розробленні програмно-методичних матеріалів, семінарів, круглих столів у практиці шкільної сімейної освіти; у процесі підготовки майбутніх учителів української літератури до формування сімейних цінностей учнів; у системі післядипломної педагогічної освіти.

Особистий внесок здобувача. Дисертація є самостійною науковою працею здобувача. Всі наукові результати, що виносяться на захист, отримано автором особисто. У дисертації використано положення статті, опублікованої у співавторстві, які отримано автором самостійно.

Апробація результатів дисертації. Основні результати дослідження знайшли відображення в доповідях та виступах на: Всеукраїнській науково-практичній конференції «Сімейні цінності як основа національного відродження» (м. Київ, 2015 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Становлення і розвиток педагогіки» (м. Івано-Франківськ, 2016 р.); IV Міжнародній науково-практичній конференції «Педагогіка: традиції і інновації» (м. Запоріжжя, 2017 р.).

Публікації. Результати дисертаційного дослідження відображено у 10 наукових працях, з яких 5 статей у наукових фахових виданнях України, стаття у науковому виданні іншої держави, методичні рекомендації, 3 тези наукових доповідей.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається з анотацій, вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків. Загальний обсяг дисертації становить 248 сторінок. Робота містить 23 таблиці та 10 рисунків.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність, стан розроблення досліджуваного завдання, окреслено суперечності, показано зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, визначено об'єкт, предмет, мету, завдання дослідження, зазначено використовувані методи дослідження, наукову новизну, практичне значення, представлено апробацію та публікації результатів дослідження його структуру та обсяг.

У першому розділі «**Теоретичні основи формування сімейних цінностей особистості**», шляхом вивчення джерел та наукової літератури з проблеми, здійснено ретроспективний аналіз поняття «сім'я», визначено сутність і розкрито структуру поняття «сімейні цінності».

Сім'я – явище історичне. Людина, насамперед, була членом сім'ї, а вже потім належала до великих спільнот – колективу, общини, етносу, нації. В егалітарному суспільстві рід, плем'я, община, а отже, – моногамна сім'я, – допомагала людині адаптуватися до життя й праці, вистояти у нелегких умовах пристосування до несприятливих умов навколишнього середовища. З появою державних форм організації народів створювалися умови для функціонування сім'ї. Вона стала фундаментальною цінністю особистості й суспільства і, трактувалася, як мала соціальна група, заснована на офіційному чи громадському шлюбі або кровній спорідненості, члени якої об'єднані спільним проживанням і веденням домашнього господарства. Цінність сім'ї в українській традиції завжди визнавалася і утверджувалася.

Як зазначається в працях багатьох українських дослідників, сім'я заснована на шлюбі та кровній спорідненості людей, пов'язаних спільним побутом та взаємною відповідальністю, є базовою передумовою функціонування соціуму, невід'ємною ланкою в механізмі життєдіяльності та демографічного відтворення поколінь (Волков В.). Сім'ю трактують як: соціально-психологічне утворення (Харчев О.), соціальний інститут, соціальну структуру, соціальну організацію (Антонова О.), складну систему трансперсональної взаємодії (Орлов Б.), стійкий і соціально-духовний значущий елемент виховання молодого покоління (Постовий В.), соціальну одиницю, яка віддзеркалює особливості певної спільноти (Загарницька І.), «арену» практичного прояву соціальних ідеалів, поглядів та інтересів людини (Особа О.), малу групу, котра охоплює суспільновизнаний вид статевого спілкування (Франциск Адамський).

Сім'я як один із провідних соціальних інститутів зазнає сьогодні суттєвих змін, пов'язаних із руйнацією традиційних форм сімейного життя і сімейних цінностей. Починаючи з 90-х років ХХ ст., зберігається тенденція падіння чисельності укладених шлюбів, натомість, зростає число розлучень, що, як наслідок, призводить до утворення значної частки психологічно нестійкого населення, залишених без батьків дітей. Негативно впливає на сім'ю цілий ряд конкретних чинників: зміна ставлення до сім'ї; зміна мотивів вступу у шлюб; переорієнтація на позашлюбні стосунки; неузгодженість рольової поведінки членів подружжя; соціально-економічні, матеріальні проблеми; популяризація альтернативних шлюбів, руху «чайлд-фрі»; нездоровий спосіб життя молоді; безвідповідальність у поведінці та домінування егоїстичних і гедоністичних мотивів молодих людей; авторитарні устремління членів подружжя у сімейних стосунках тощо. Зазначені чинники обумовлюють необхідність уточнення змісту сімейних цінностей, їх класифікації, пошуку шляхів і засобів формування у підростаючого покоління усвідомлення значущості сім'ї та сімейних цінностей в житті людини.

На основі аналізу наукових джерел, власного досвіду, виокремлено основні сімейні цінності, які згруповано за пірамідою потреб А. Маслоу, а саме:

1) фізіологічні (культ праці); 2) безпеки (здоров'я, згуртованість); 3) соціальні (культ родини, цілісність сім'ї, традиції, рівноправність, любов та вірність, демократизм, батьківство, спілкування); 4) поваги (взаємодопомога, співпереживання, турбота, свобода, повага у сім'ї); 5) самовираження (духовність, самореалізація, вдячність, гармонія, моральність у сімейних стосунках). Означені сімейні цінності забезпечують реалізацію ряду потреб, як окремої особистості, інституту сім'ї, так і суспільства в цілому.

Таким чином, під сформованістю сімейних цінностей будемо розуміти інтегративне особистісне утворення, що включає потребу у створенні сім'ї та щасливому сімейному житті, усвідомлення старшими школярами її значимості для особистого і соціального благополуччя, позитивні переживання у ставленні до сім'ї, уміння і навички побудови гармонійних сімейних відносин.

У другому розділі **«Діагностика сформованості сімейних цінностей старшокласників»** охарактеризовано систему критеріїв і показників на основі яких розроблено методику діагностики сформованості сімейних цінностей старшокласників, визначено стан сформованості сімейних цінностей старшокласників, наведено результати констатувального етапу експерименту.

З метою діагностики рівнів сформованості сімейних цінностей старшокласників обґрунтовано такі критерії (із відповідними їм показниками): когнітивний (знання правових норм функціонування сім'ї; знання про стилі сімейних відносин; розуміння сутності та важливості сімейних цінностей; інтерес до сімейних цінностей; визнання рівності членів сім'ї, повага до їх гідності; усвідомлення важливої ролі традицій у життєдіяльності сім'ї; усвідомлення власної відповідальності за міцну сім'ю); емотивний (відчуття потреби у шлюбі; бажання мати в майбутньому дітей; негативне ставлення до розлучень; несприйняття будь-яких проявів насильства в сім'ї (фізичного, сексуального, психологічного, економічного); емпатійність (розвинена потреба в моральній поведінці; розвинена потреба в самореалізації); поведінковий (виконання домашніх обов'язків, здоровий спосіб життя, участь у догляді за могилами родичів, турбота про членів сім'ї, допомога членам родини, демократичний стиль спілкування й відносин, самовиховання).

З метою визначення рівнів сформованості сімейних цінностей старшокласників за кожними з критеріїв та показників відібрано відповідні діагностичні методи й методики. Із методів науково-педагогічного дослідження застосовано такі: педагогічне спостереження; бесіда; анкетування; експертне оцінювання; аналіз творчих робіт учнів; метод незакінчених речень. У процесі діагностики передбачалося застосування й ряду методик, зокрема: модифіковану методику М. Рокича «Ціннісні орієнтації» на вивчення ціннісної сфери учнів старших класів; методику на визначення рівня емпатії (Мегребян А., Епштейн Н.); методику оцінки власної поведінки в конфліктній ситуації (Аджиєв А.); проєктивну методику для підлітків «Кінетичний малюнок сім'ї» (Кормана Л.); Тест-опитувальник вольового самоконтролю; авторську методику «Діагностика сімейних цінностей». Базуючись на виділених критеріях, показниках, методах та методиках дослідження, схарактеризовано три рівні сформованості сімейних цінностей старшокласників: високий, середній, низький.

Учні з високим рівнем сформованості сімейних цінностей: мають ґрунтовні знання щодо правових норм функціонування сім'ї; розуміють, що найбільш оптимальним стилем сімейних відносин є демократичний; розуміють сутність та важливість сімейних цінностей для побудови міцної, щасливої сім'ї; проявляють стійкий інтерес до сімейних цінностей; визнають рівність членів сім'ї, необхідність поваги до їх гідності; усвідомлюють важливість ролі традицій у життєдіяльності сім'ї; усвідомлюють власну відповідальність за міцну сім'ю; відчувають потребу в шлюбі; бажають у майбутньому мати дітей; негативно ставляться до розлучень; негативно ставляться до будь-яких проявів насильства у сім'ї; проявляють емпатію до членів сім'ї; мають потребу в моральній поведінці та самореалізації; старанно й систематично виконують покладені на них домашні обов'язки; ведуть здоровий спосіб життя; беруть участь у догляді за могилами родичів; турбуються про членів сім'ї, допомагають їм; прислуховуються до думок рідних; займаються самовдосконаленням та самовихованням.

Учні із середнім рівнем сформованості сімейних цінностей: мають базові знання щодо правових норм функціонування сім'ї; переконані, що немає оптимального стилю сімейних відносин, а тому допускають інколи використання авторитарного та ліберального поряд із демократичним; вважають, що здебільшого сімейні цінності є важливими для побудови міцної, щасливої сім'ї; проявляють спорадично інтерес до сімейних цінностей; частково визнають рівність членів сім'ї, необхідність поваги до їх гідності (але залежно від певних умов і обставин); не заперечують необхідності існування традицій у життєдіяльності сім'ї; частково усвідомлюють власну відповідальність за міцну сім'ю; інколи відчувають потребу у шлюбі; бажають у майбутньому мати дітей, але мають певні застереження; до розлучень ставляться нейтрально; неоднозначно ставляться до певних проявів насильства у сім'ї (залежно від умов, обставин, конкретної ситуації); інколи проявляють емпатію до членів сім'ї; потреби в моральній поведінці та самореалізації не актуалізовані достатньо мірою; інколи виконують покладені на них домашні обов'язки; ведуть здоровий спосіб життя спорадично; рідко беруть участь у догляді за могилами родичів; прояви турботи про членів сім'ї та допомоги спостерігаються інколи; час від часу прислуховуються до думок рідних; інколи займаються самовдосконаленням та самовихованням.

Учні з низьким рівнем сформованості сімейних цінностей: мають спорадичні знання щодо правових норм функціонування сім'ї; найбільш оптимальним стилем сімейних відносин вважають авторитарний/ліберальний; здебільшого не розуміють сутності сімейних цінностей та їх ролі в побудові міцної сім'ї; здебільшого не проявляють інтересу до сімейних цінностей; як правило, не визнають рівності усіх членів сім'ї, і, як наслідок, необхідності поваги до їх гідності («повинен бути глава сімейства, який усе вирішує, а інші повинні виконувати доручене»); не вважають за необхідне примножувати сімейні традиції (оскільки це «пережитки минулого»); не усвідомлюють власної відповідальності за міцну сім'ю; не відчувають потреби у шлюбі; не планують у майбутньому мати дітей; до розлучень та різних видів насильства ставляться

позитивно; здебільшого не проявляють емпатію до членів сім'ї; не мають сформованої потреби в моральній поведінці та самореалізації; покладені на них домашні обов'язки виконують рідко (коли є натхнення); не вважають за потрібне вести здоровий спосіб життя; не беруть участі в догляді за могилами родичів; прояви турботи про членів сім'ї та допомоги спостерігаються вкрай рідко; здебільшого не прислуховуються до думок рідних; про самовдосконалення та самовиховання не задумуються.

У первинному зрізі, на констатувальному етапі педагогічного експерименту, взяли участь 394 старшокласники закладів середньої освіти. Результати констатувального експерименту свідчать, що: значна частина старшокласників (40,61 %) має низький рівень сформованості сімейних цінностей; 42,83 % – середній; тільки 16,56 % – високий. За когнітивним критерієм високий рівень сформованості сімейних цінностей притаманний 17,08 % старшокласників; середній – 37,38 %; низький – 45,54 %. Найкращі показники спостерігаємо за емотивним критерієм: високий рівень сформованості сімейних цінностей притаманний 23,57 % старшокласників; середній – 46,34 %; низький – 30,09 %. Найнижчі показники зафіксовано за поведінковим критерієм: тільки 9,03 % учнів мають високий рівень сформованості сімейних цінностей; 44,78 % – середній; 46,19 % – низький.

Результати інтерв'ювання вчителів свідчать про їх переконання в тому, що основними труднощами у формуванні сімейних цінностей старшокласників є: негативний вплив засобів масової інформації; недостатньо сформована система сімейних цінностей у родинах, де мешкають учні; труднощі в організації спільних зусиль вчителів та батьків. Серед чинників, що сприятимуть ефективному формуванню сімейних цінностей старшокласників, переважна більшість учителів, назвала взаємодію різних соціальних інститутів із сім'єю.

У третьому розділі **«Обґрунтування та експериментальна перевірка методики формування сімейних цінностей учнів 10–11 класів засобами української літератури»** виокремлено та обґрунтовано педагогічні умови формування сімейних цінностей старшокласників засобами вивчення української літератури; розроблено модель методики формування сімейних цінностей учнів 10–11 класів засобами української літератури та здійснено її наукове обґрунтування; представлено результати формувального і контрольного етапів експерименту з впровадження методики формування сімейних цінностей учнів 10–11 класів засобами української літератури.

У результаті проведеного експертного опитування виділено три педагогічні умови: 1) забезпечення готовності суб'єктів освітнього процесу до формування сімейних цінностей старшокласників засобами української літератури; 2) формування сімейних цінностей учнів шляхом використання інтерактивних методів навчання під час вивчення творів української літератури; 3) налагодження творчої співпраці між вчителями, учнями і їх батьками в процесі формування сімейних цінностей шляхом використання дидактичних фільмів, фільмів-екранізацій і театральних постановок творів української літератури.

Реалізація педагогічної умови «забезпечення готовності суб'єктів освітнього процесу до формування сімейних цінностей старшокласників засобами української літератури» відбувалась шляхом: 1) проведення постійного методичного семінару для класних керівників та учителів української літератури експериментальних класів; 2) започаткування на веб-ресурсах школи рубрики «Формування сімейних цінностей учнів» для класних керівників та учителів української літератури старших класів; 3) розповсюдження класним керівникам та учителям української літератури експериментальних класів методичних посібників із формування сімейних цінностей учнів 10–11 класів засобами української літератури; 4) проведення індивідуальних бесід з класними керівниками та учителями української літератури щодо проблем формування сімейних цінностей старшокласників; 5) започаткування чату з обговорення проблем формування сімейних цінностей старшокласників у соцмережі «Facebook».

Друга педагогічна умова передбачала застосування вчителями інтерактивних методів навчання в процесі вивчення української літератури. Інтерактивні методи навчання, завдяки індивідуальній активності та груповій взаємодії, є корисними та перспективними, як для вчителя, так і для учнів, у частині самостійного виокремлення з творів української літератури, вибору й прийняття сімейних цінностей, як генерованої з середини істини. У процесі експериментального дослідження свої переваги показали фронтальні інтерактивні методи. Так, проводилися тренінгові факультативні заняття шляхом організації «Великого кола», коли учні експериментальних класів по черзі обговорювали такі твори сучасної літератури як «Не такий» Сергія Гридіна, «Школярка з передмістя» Оксани Думанської. Застосовувався також інтерактивний метод «Мікрофон», при цьому учні по черзі висловлювалися щодо сімейних проблем порушених в антології оповідань «Мама по скайпу», де описана вимушена розлука мами і тата зі своїми дітьми через економічні потреби утримання сім'ї, заробітчанство. Практикувався також ускладнений варіант великого кола: відповідь учня як продовження незакінченого речення типу «можна зробити такий висновок...», «я зрозумів, що...». Спонукальним до роздумів, генерації «істини з середини», був аналіз дилем, коли старшокласники у колі обговорювали проблему, яка має ряд альтернатив у контексті аксіологічного аналізу сімейних відносин. При цьому учні експериментальних груп пропонували свій, осмислений варіант відповіді, здійснений у результаті морального вибору. Таким чином обговорювалися твори Юрія Яновського (11 клас) «Шаланда в морі» та «Дитинство». Результатом стало усвідомлення збереження родових, родинних зв'язків, базованих на загальнолюдських, вічних цінностях. Найкраще давати завдання вибору з особистісним сенсом (наприклад, «наскільки важливим є взаєморозуміння у вашій сім'ї?»).

Третя педагогічна умова – налагодження творчої співпраці між вчителями, учнями і їх батьками у процесі формування сімейних цінностей шляхом використання дидактичних фільмів, фільмів-екранізацій і театральних постановок творів української літератури – втілювалася на формувальному

етапі експерименту. Для передачі провідної ідеї творів української літератури, зразків поведінки героїв у ставленні до сімейних цінностей доречно використовувати цілу низку кінокартин та вистав. Саме тому на класних годинах використовувався перегляд кінокартин, які є екранізацією класичних творів української літератури («Украдене щастя», «Тіні забутих предків»). Окрім відвідин академічних театрів, учні організовували класні, шкільні театральні вистави, у підготовці й проведенні яких важливу роль відігравав також ефект «входження в образ», коли доводилося переживати певні почуття, глибше усвідомлювати обставини, у яких опинялися герої, робити відповідні висновки від першої особи, пропагувати, поширювати, утверджувати сімейні цінності.

Методика формування сімейних цінностей старшокласників засобами української літератури охоплює всі компоненти навчально-виховного процесу й визначає мету, завдання, зміст, педагогічні умови, форми, методи, прийоми, засоби, діагностику результату та можливості його контролю й корекції. Методика носить процесуальний характер, є технологічною, передбачає певний алгоритм на кожному з етапів. Методика має свою концептуально-методологічну основу й базується на принципах: гуманізації виховного процесу; національної спрямованості формування сімейних цінностей; культуровідповідності, заснованої на поєднанні виховання сімейних цінностей з історією, культурою, традиціями, звичаями народу; соціальної відповідності; особистісного підходу, що передбачає врахування вікових і індивідуальних особливостей учнів старшого шкільного віку; самоактивності й саморегуляції – сприяє реалізації завдань формування сімейних цінностей шляхом активізації самовиховання старшокласників; єдності виховних впливів та зв'язку виховання з життям – втілюється шляхом поглибленого вивчення української літератури (рис.).

Впровадження методики формування сімейних цінностей учнів 10–11 класів засобами української літератури передбачало реалізацію чотирьох етапів: підготовчого (пропедевтичного); формувального; творчого; педагогічного супроводу самовиховання: на кожному з етапів вирішувалися певні завдання та забезпечувалися визначені педагогічні умови.

Так, на першому, пропедевтичному етапі, використовувалися словесні методи навчально-виховної роботи (розповідь, бесіда, пояснення, лекція), а також впроваджувалася перша педагогічна умова – забезпечення готовності суб'єктів освітнього процесу до формування сімейних цінностей старшокласників засобами української літератури. На другому, формувальному етапі, реалізовано другу й третю педагогічні умови та широко використано активні й інтерактивні методи навчально-виховної роботи, що сприяють розвитку навичок критичного мислення й аналізу, спричиняють зміну установок загальнолюдських моральних цінностей учнів, а саме: дискусію, диспут, діалог, бесіди з учнями за текстами творів української літератури, методи «мозкового штурму», «велике коло», «мікрофон», гру, моделювання ситуації сімейного життя, схрещення підходів і позицій. Крім того, на цьому етапі забезпечено включення учнів експериментальних груп до участі у

функціонуванні «Родинної світлиці», літературної студії, театрального гуртка «Оригінал», об'єднання за інтересами «Сім'янин». Також на другому етапі до формування сімейних цінностей старшокласників залучалися їх батьки. Суб'єктам освітнього процесу, в якості орієнтиру педагогічної діяльності, запропонована розроблена разом із вчителями української мови та літератури, класними керівниками програма «Формування сімейних цінностей в учнів 10–11 класів». На третьому, творчому етапі, використовувалися дослідницькі, пошукові, творчі методи. Четвертий етап передбачав педагогічний супровід процесу самовиховання старшокласником сімейних цінностей, метод створення виховних ситуацій (ситуацій морального вибору з орієнтацією на сімейні цінності), самостійне читання, додаткової художньої літератури, озброєння учнів прийомами самовиховання (самопримус, самоаналіз, самонавіювання, самопостереження, самозаохочення, аналіз прожитого дня, взаємохарактеристика, самохарактеристика). На четвертому етапі реалізації методики формування сімейних цінностей учнів 10–11 класів засобами української літератури забезпечувався педагогічний супровід інтеріоризації старшокласниками сімейних цінностей шляхом розвитку рефлексивного мислення, засвоєння прийомів самовиховання сімейних цінностей. Як відомо, самовиховання є активною діяльністю суб'єкта, спрямованою на самозміну відповідно уявлень про ідеал, процесом, спрямованим на подолання дистанції між «Я-реальним» (сьогоднішнім) та «Я-ідеальним» (бажаним). Ідеали старшокласників – це уявлення про взірць людської сутності, сімейних стосунків між членами родини, що впливають із розуміння мети життя та відповідають особистому плану розвитку. Герої творів української літератури програми 10–11 класу, в контексті аксіологічного аналізу, багато в чому можуть бути зразком в утвердженні сімейних цінностей, а саме: образ Доктора Оглядівського з повісті-поєми «По́за межами болю» Осипа Турянського; втіленням довір'я, вірності, взаєморозуміння, самопожертви, бережливого ставлення одне до одного є Михайло й Соня з новели «Три зозулі з поклоном» Григора Тютюнника; Ганна Чураїха, з роману у віршах «Маруся Чурай» Ліни Костенко, постає зразком великої любові зі своїм чоловіком Гордієм Чураєм; прикладом розуміння й любові одне до одного є Микола Баглай і Єлька Чечіль із роману «Собор» Олеся Гончара; Марія, з однойменного роману Уласа Самчука, є прикладом самостійного створення щасливої сім'ї, вона не змогла жити з чоловіком, якого не кохала й вибрала життя з милим у великій бідності; образ Платона Микитовича з п'єси «Дикий Ангел» Олексія Коломійця є зразком справжнього глави сім'ї, який заробляє для дітей, навчає їх і виховує; у новелі «Дитинство» Юрія Яновського виведено образ прадіда Данила – мудрого, терплячого й поетичного чоловіка; ідеалом любові до власної матері є Грицько Васюренко з новели «Син» Валер'яна Підмогильного, який сам знемагає від голоду, однак з останніх сил намагається рятувати від смерті свою матір; образ зразкового сина Андрія з новели «Мати» Григорія Косинки; ідеалом любові до своїх батьків виступають у творі «Тигролови» Івана Багряного Наталка з братом Грицем, які пишаються своїм татом, шанують свою матір – берегиню родини та ін.

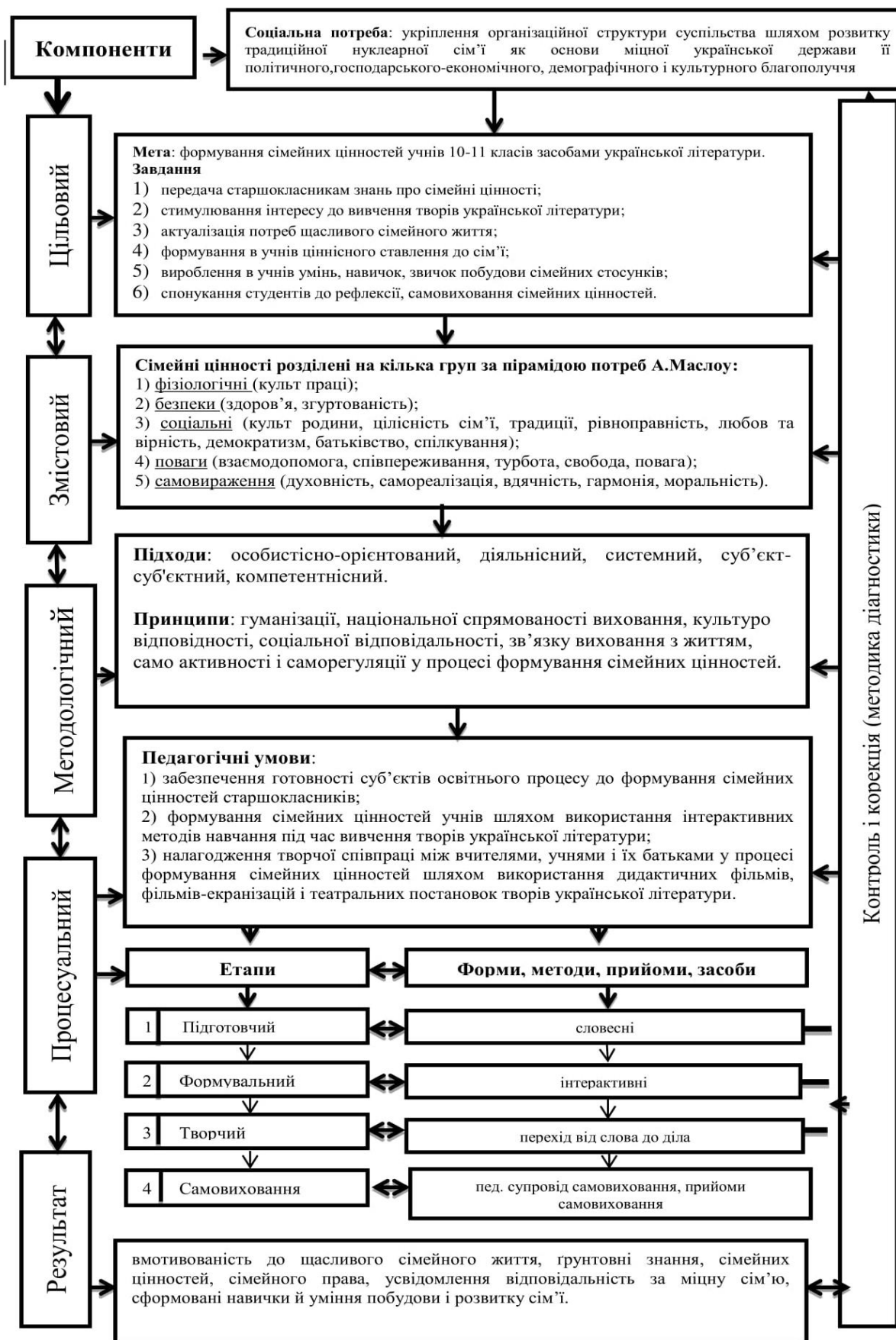

Рис. Структурна модель формування сімейних цінностей учнів 10–11 класів засобами української літератури

Про ефективність впроваджуваної методики формування сімейних цінностей учнів 10–11 класів свідчать результати контрольного зрізу (табл.).

Таблиця

Динаміка рівнів сформованості сімейних цінностей учнів 10–11 класів, у %

Рівень	Контрольна група (202 особи)			Експериментальна група (192 особи)		
	До формування експерименту	Після формування експерименту	Динаміка	До формування експерименту	Після формування експерименту	Динаміка
Високий	16,55	16,64	+0,09	16,57	39,14	+22,57
Середній	43,35	44,21	+0,86	42,28	42,18	-0,1
Низький	40,1	39,15	-0,95	41,15	18,68	-22,47

Відповідно до результатів, поданих у табл., у контрольній групі частка учнів із високим та середнім рівнем збільшилася незначно, відповідно на 0,09 та 0,86 %, а з низьким – зменшилася на 0,95 %. Водночас, як в експериментальних групах на 22,57 % збільшилася частка учнів із високим рівнем сформованості сімейних цінностей, так і зменшився відсоток учнівської молоді із середнім рівнем на 0,1 % та із низьким на 22,47 %. Усе це доводить ефективність методики формування сімейних цінностей учнів 10–11 класів засобами української літератури.

ВИСНОВКИ

У дисертації узагальнено та запропоновано нові шляхи вирішення актуального педагогічного завдання формування сімейних цінностей старшокласників засобами української літератури. Отримані результати дослідження підтвердили ефективність обґрунтованої і впровадженої методики формування сімейних цінностей учнів 10–11 класів засобами української літератури:

1. На основі аналізу наукової літератури уточнено сутність поняття «сімейні цінності», яке розглядаємо як інтегративне особистісне утворення, що включає потребу у створенні сім'ї та щасливому сімейному житті, усвідомлення старшими школярами її значимості для особистого і соціального благополуччя, позитивні переживання у ставленні до сім'ї, уміння й навички побудови гармонійних сімейних відносин. На основі аналізу наукових джерел, власного досвіду виокремлено основні сімейні цінності, які згруповано за потребами А. Маслоу, а саме: 1) фізіологічні (культ праці); 2) безпеки (здоров'я, згуртованість); 3) соціальні (культ родини, цілісність сім'ї, традиції, рівноправність, любов та вірність, демократизм, батьківство, спілкування); 4) поваги (взаємодопомога, співпереживання, турбота, свобода, повага); 5) самовираження (духовність, самореалізація, вдячність, гармонія, моральність).

2. Визначено критерії та показники сформованості сімейних цінностей старшокласників, зокрема: когнітивний (знання правових норм функціонування сім'ї; знання про стилі сімейних відносин; розуміння сутності та важливості

сімейних цінностей; інтерес до сімейних цінностей; визнання рівності членів сім'ї, повага до їх гідності; усвідомлення важливої ролі традицій у життєдіяльності сім'ї; усвідомлення власної відповідальності за міцну сім'ю); емотивний (відчуття потреби у шлюбі; бажання мати в майбутньому дітей; негативне ставлення до розлучень; несприйняття будь-яких проявів насильства в сім'ї (фізичного, сексуального, психологічного, економічного); емпатійність (розвинена потреба в моральній поведінці; розвинена потреба в самореалізації); поведінковий (виконання домашніх обов'язків, здоровий спосіб життя, участь у догляді за могилами родичів, турбота про членів сім'ї, допомога членам родини, демократичний стиль спілкування й відносин, самовиховання).

На основі визначених критеріїв і показників, при використанні відповідних діагностичних методик схарактеризовано три рівні сформованості сімейних цінностей старшокласників – високий, середній та низький.

Результати констатувального експерименту свідчать, що: значна частина старшокласників (40,61 %) має низький рівень сформованості сімейних цінностей; 42,83 % – середній; 16,56 % – високий. За когнітивним критерієм високий рівень сформованості сімейних цінностей притаманний 17,08 % старшокласників; середній – 37,38 %; низький – 45,54 %. Найкращі показники спостерігаємо за емотивним критерієм: високий рівень сформованості сімейних цінностей притаманний 23,57 % старшокласників; середній – 46,34 %; низький – 30,09 %. Найнижчі показники зафіксовано за поведінковим критерієм: тільки 9,03 % учнів мають високий рівень сформованості сімейних цінностей; 44,78 % – середній; 46,19 % – низький.

3. За результатами проведеного експертного опитування виділено три педагогічні умови формування сімейних цінностей учнів 10–11 класів засобами української літератури: 1) забезпечення готовності суб'єктів освітнього процесу до формування сімейних цінностей старшокласників засобами української літератури; 2) формування сімейних цінностей учнів шляхом використання інтерактивних методів навчання під час вивчення творів української літератури; 3) налагодження творчої співпраці між вчителями, учнями і їх батьками в процесі формування сімейних цінностей, шляхом використання дидактичних фільмів, фільмів-екранізацій і театральних постановок творів української літератури.

4. Обґрунтовано та експериментально перевірено методику формування сімейних цінностей учнів 10–11 класів засобами української літератури. Дана методика охоплює усі компоненти навчально-виховного процесу і визначає мету, завдання, зміст, педагогічні умови, форми, методи, прийоми, засоби, діагностику результату та можливості його контролю і корекції. Впровадження методики формування сімейних цінностей учнів 10–11 класів засобами української літератури передбачало реалізацію чотирьох етапів: підготовчого (пропедевтичного), формувального; творчого; педагогічного супроводу самовиховання. На кожному з етапів вирішувалися певні завдання та забезпечувалися визначені педагогічні умови. На першому, пропедевтичному етапі, використовувалися словесні методи навчально-виховної роботи (розповідь, бесіда, пояснення, лекція), а також впроваджувалася перша

педагогічна умова – забезпечення готовності суб'єктів освітнього процесу до формування сімейних цінностей старшокласників засобами української літератури. На другому, формувальному етапі, реалізовано другу і третю педагогічні умови та широко використано активні й інтерактивні методи навчально-виховної роботи, що сприяють розвитку навичок критичного мислення й аналізу, спричинюють зміну установок загальнолюдських моральних цінностей учнів, а саме: дискусія, диспут, діалог, бесіди з учнями за текстами творів української літератури, методи «мозкового штурму», «велике коло», «мікрофон», гру, моделювання ситуації сімейного життя, схрещення підходів і позицій. Крім того, на цьому етапі забезпечено включення учнів експериментальних груп до участі у функціонуванні «Родинної світлиці», літературної студії, театрального гуртка «Оригінал», об'єднання за інтересами «Сім'янин». Також на другому етапі до формування сімейних цінностей старшокласників залучалися їх батьки. Суб'єктам освітнього процесу, в якості орієнтиру педагогічної діяльності, запропонована розроблена разом із вчителями української мови і літератури, класними керівниками програма «Формування сімейних цінностей в учнів 10–11 класів». На третьому, творчому етапі, використовувалися дослідницькі, пошукові, творчі методи. Четвертий етап передбачав педагогічний супровід процесу самовиховання старшокласниками сімейних цінностей, метод створення виховних ситуацій, самостійне читання додаткової художньої літератури, озброєння учнів прийомами самовиховання (самопримус, самоаналіз, самонавіювання, самопостереження, самозаохочення, аналіз прожитого дня, взаємохарактеристика, самохарактеристика).

Позитивна динаміка зростання відсотка старшокласників із високим рівнем сформованості сімейних цінностей в експериментальних групах (динаміка високого рівня в експериментальній групі +22,57 %; контрольній групі +0,09 %) та зменшення кількості учнів із низьким рівнем (динаміка низького рівня в експериментальній групі –22,47 %; контрольній групі –0,95 %) свідчать про доцільність впровадження й ефективність реалізації методики формування сімейних цінностей учнів 10–11 класів.

Проблема формування сімейних цінностей старшокласників не вичерпується проведеним дисертаційним дослідженням. До перспективних напрямів дослідження порушеної проблеми можна віднести: вивчення зарубіжного досвіду формування сімейних цінностей молоді; формування культури сімейного життя в учнів різних типів навчальних закладів; наступність у системі формування сімейних цінностей.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

**Статті у наукових фахових виданнях України,
включених до міжнародних наукометричних баз даних:**

1. Пшеславська С. О. Особливості функціонування інституту сім'ї в сучасній Україні. Молодь і ринок. 2014. № 7 (114). С. 142–146.

2. Пшеславська С. О. Сімейні цінності та їх роль у вихованні старшокласників. Науковий вісник Південноукраїнського педагогічного університету імені К. Д. Ушинського. 2016. № 4 (111). С. 117–123.

3. Пшеславська С. О. Зміст і структура феномену «сімейні цінності». Наукові записки Вінницького педагогічного університету імені М. Коцюбинського. 2016. Вип. 51. С. 102–108.

4. Пшеславська С. О. Педагогічні умови формування сімейних цінностей старшокласників в процесі вивчення української літератури. Наукові записки Національного педагогічного університету імені М. Драгоманова. 2017. № 131. С. 127–137.

5. Пшеславська С. О. Методика створення педагогічних умов ефективного формування сімейних цінностей учнів 9–11 класів у процесі вивчення української літератури. Науковий вісник Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького. 2017. № 2. С. 220–226.

Стаття у науковому виданні іншої держави

6. **Psheslavska S., Vyshkivska V.** The main principles of the technology in forming family values for students of grades 9–11 in Ukrainian literary works studying. Intellectual Archive. 2017. Vol. 6. No. 6. P. 93–102. *(Здобувачем обґрунтовано принципи сімейного виховання старшокласників).*

Методичні рекомендації

7. Пшеславська С. О. Виховання сімейних цінностей старшокласників: практикум: [методичні рекомендації]. К., 2018. 71 с.

Тези наукових доповідей:

8. Пшеславська С. О. Сімейні цінності як основа національного відродження. Звітня наукова конференція викладачів кафедри теорії та історії педагогіки Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова, м. Київ, 8–9 квітня 2015 року: тези доповіді. К., 2015. С. 177–183.

9. Пшеславська С. О. Трансформація сімейних цінностей в структурі аксіосфери молоді. Розвиток і становлення педагогіки: Міжнародна науково-практична конференція, м. Івано-Франківськ, 23–24 грудня 2016 року: тези доповіді. Івано-Франківськ, 2016. С. 147–150.

10. Пшеславська С. О. Використання творів української літератури у контексті реалізації завдання формування сімейних цінностей старшокласників. Педагогіка: традиції та інновації: IV Міжнародна науково-практична конференція, м. Запоріжжя, 17–18 лютого 2017 року: тези доповіді. Запоріжжя, 2017. С. 88–92.

АНОТАЦІЯ

Пшеславська С. О. Формування сімейних цінностей учнів 10–11 класів засобами української літератури. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук зі спеціальності 13.00.07 «Теорія і методика виховання». Національний університет біоресурсів і природокористування України. Київ, 2019.

У дисертації здійснено обґрунтування теоретико-методичних засад та запропоновано методику вирішення актуального завдання виховання сімейних цінностей учнів 10–11 класів.

Уточнено сутність поняття «сімейні цінності». Визначено та обґрунтовано критерії, показники та рівні сформованості сімейних цінностей старшокласників. Діагностовано рівень сформованості сімейних цінностей в учнів 10–11 класів.

Визначено педагогічні умови, обґрунтовано та експериментально перевірено методику формування сімейних цінностей учнів 10–11 класів засобами української літератури. Запропоновано комплекс форм, методів, підходів та принципів, спрямованих на формування сімейних цінностей старшокласників.

Ключові слова: сімейні цінності, формування сімейних цінностей, методика формування сімейних цінностей учнів 10–11 класів, педагогічні умови, виховання учнів засобами української літератури.

АННОТАЦИЯ

Пшеславська С. А. Формирование семейных ценностей учащихся 10-11 классов средствами украинской литературы. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.07 «Теория и методика воспитания». Национальный университет биоресурсов и природопользования Украины. Киев, 2019.

В диссертации осуществлено обоснование теоретико-методических основ и предложена методика решения актуального задания воспитания семейных ценностей учащихся 10–11 классов.

Уточнена сущность понятия «семейные ценности», которое рассматриваем как интегративное личностное образование, включающее потребность в создании семьи и счастливой семейной жизни, осознание старшими школьниками ее значимости для личного и социального благополучия, положительные переживания в отношении к семье, умения, навыки построения гармоничных семейных отношений.

Определены критерии и показатели сформированности семейных ценностей старшеклассников, в частности: когнитивный (знание правовых норм функционирования семьи, знание о стиле семейных отношений, понимание сущности и важности семейных ценностей; интерес к семейным ценностям, признание равенства членов семьи, уважение их достоинства;

осознание важной роли традиций в жизнедеятельности семьи; осознание собственной ответственности за крепкую семью) эмотивный (ощущение потребности в браке, желание иметь в будущем детей; отрицательное отношение к разводам; неприятие любых проявлений насилия в семье, эмпатийность; развита потребность в моральном поведении, в самореализации; поведенческий (выполнение домашних обязанностей, здоровый образ жизни, участие в уходе за могилами родственников, забота о членах семьи, помощь членам семьи, демократический стиль общения и отношений, самовоспитание). Диагностирован уровень сформированности семейных ценностей в учащихся 10–11 классов: 40,61 % имеют низкий уровень сформированности семейных ценностей; 42,83 % – средний; 16,56 % – высокий.

Определены педагогические условия формирования семейных ценностей учащихся 10–11 классов: 1) обеспечение готовности субъектов образовательного процесса к формированию семейных ценностей старшеклассников средствами украинской литературы; 2) формирование семейных ценностей учащихся путем использования интерактивных методов обучения при изучении произведений украинской литературы; 3) налаживание творческого сотрудничества между учителями, учениками и их родителями в процессе формирования семейных ценностей путем использования дидактических фильмов, фильмов-экранизаций и театральных постановок произведений украинской литературы.

Обоснована и экспериментально проверена методика формирования семейных ценностей учащихся 10–11 классов средствами украинской литературы. Данная методика включает такие компоненты: цель, задачи, содержание, педагогические условия, формы, методы, приемы, средства, диагностику результата и возможности его контроля и коррекции. Во время реализации методики было доказано, что представленные формы воспитания позволят повысить уровень сформированности семейных ценностей в учащихся. Анализ результатов экспериментальной проверки подтвердил педагогическую мотивированность и результативность внедрения в образовательный процесс учреждений среднего образования разработанной методики формирования семейных ценностей учащихся 10–11 классов и, соответственно, реализацию определенных педагогических условий.

Ключевые слова: семейные ценности, формирование семейных ценностей, методика формирования семейных ценностей учащихся 10–11 классов, педагогические условия, воспитание учащихся средствами украинской литературы.

ANNOTATION

Psheslavska S. A. Formation of Family Values of Pupils of 10–11 Grades by Means of Ukrainian Literature. – The Manuscript.

Thesis for the degree of candidate of pedagogical sciences on specialty 13.00.07 «Theory and Methodology of Education». National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine. Kyiv, 2019.

The thesis substantiates the theoretical and methodological foundations and proposes a method for solving the actual problem of education. Family values of students in grades 10–11.

Clarified the essence of the concept of «family values». Criteria, indicators and levels of formation of family values of high school students are defined and justified. The level of formation of family values among students in grades 10–11 has been diagnosed.

The pedagogical conditions are determined, the method of forming the family values of students of 10–11 grades by means of Ukrainian literature is substantiated and experimentally tested. A set of forms, methods, approaches and principles aimed at shaping the family values of high school students is proposed.

Key words: family values, the formation of family values, the method of forming family values of students in grades 10–11, pedagogical conditions, education of students by means of Ukrainian literature.

Підписано до друку 04.10.19
Ум. друк. арк. 0,9
Наклад 100 прим.

Формат 60x84\16
Обл.-вид.арк. 0,9
Зам. № 190856

Віддруковано у редакційно-видавничому відділі НУБіП України
вул. Героїв Оборони, 15, Київ, 03041
тел.: 527-81-55

